

**ФОРМУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ
СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ В РЕГІОНІ**

Особливості функціонування ринку споживчих товарів, його специфіка, багатовекторність та регіональні особливості обумовлюють необхідність вироблення державної політики в даній сфері. Концептуальні засади такої політики є тим оптимальним ресурсом, який дозволить сьогодні органам управління попереджати та унеможливити розгортання кризових явищ на окремих сегментах продовольчого ринку, а в майбутньому - сформувати перспективну модель регіонального ринку споживчих товарів, основу якої складатиме стабільний і стійкий розвиток який буде забезпечуватися послідовними та узгодженими діями місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та бізнесовими структурами. Особлива роль в реалізації такої концепції належать інструментам економічного регулювання, які формують сприятливе середовище для діяльності учасників ринку та забезпечують реалізацію їхніх інтересів.

В останніх публікаціях вітчизняних вчених, таких як О.Азарян, В.Андрійчук, А.Мазаракі, В.Лагутін, В.Павлов та інших [1,2,3,4,5], присвячених проблематиці функціонування споживчого ринку в регіоні, основна увага зосереджувалася на виявленні закономірностей функціонування споживчого ринку, означенні причин та наслідків порушення ринкових механізмів, окресленні загальних підходів до формування регіональної політики розвитку регіонального ринку споживчих товарів та механізмів його регулювання. Разом з тим, питання забезпечення системності в розробленні та реалізації комплексу економічних заходів, а тим більше прогнозованості та передбачуваності наслідків їхньої дії на збалансування, стабілізацію і розвиток ринку споживчих товарів на мезорівні, досліджувалися недостатньо. Сьогодні актуальність корінних змін в системі економічного регулювання обумовлюється ще й необхідністю її адаптації до вимог європейського союзу та умов вступу України в СОТ.

Формування системи економічного регулювання ринку споживчих товарів залежить, передусім, від стану економічної кон'юнктури ринку, рівня конкуренції, стабільності ринкових механізмів та динаміки розгортання кризових ситуацій на ринку, глибини структурних деформацій регіонального ринку, а також, перешкод і ризиків, які виникають під впливом як внутрішніх так і зовнішніх чинників.

Проведений аналіз стану ринку споживчих товарів Тернопільської обл. засвідчив, що характерними особливостями його розвитку упродовж останніх років є:

- значне звуження місткості регіонального ринку споживчих товарів.
- загальна незбалансованість між попитом і пропозицією споживчих товарів, їхню структурну невідповідність;
- формування кон'юнктури регіонального ринку споживчих товарів в умовах низького платоспроможного попиту та значної диференціації населення за рівнем доходів та споживання.
- деформованість кінцевих каналів реалізації, що проявилось в значних обсягах продажу товарів через організовані та неформальні ринки та зростанні продажу товарів безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками (домашніми господарствами);
- зростання цін на споживчі товари та наявність значних цінових диспропорцій за низького рівня якості та відповідності стандартам.

Поглиблення кризових явищ на регіональному ринку в 2003-2006рр., обумовило необхідність формування системи економічних заходів, які б дозволили стабілізувати ринок та захистити населення

від зростання цін на основні продукти харчування. На наш погляд, ефективність системи економічного регулювання ринку споживчих товарів в регіоні має забезпечувати вироблення дієвих механізмів щодо: регулювання цін на споживчі товари та забезпечення цінової стабілізації на ринку; здійснення державного протекціонізму щодо місцевих товаровиробників споживчих товарів, які формують товарну пропозицію на регіональному ринку споживчих товарів, виробляють соціально значущі товари; проведення регіональних закупівель продукції тваринництва та рослинництва, формування продовольчого резерву області та здійснення товарних і фінансових інтервенцій для узгодження попиту і пропозиції на продовольчому сегменті ринку; захисту місцевого товаровиробника та споживача, обумовленого зобов'язаннями України щодо вступу в СОТ; розвитку та підтримки конкуренції на ринку, формування конкурентного середовища, обмеження монополізму.

Особливої актуальності цінове регулювання набуває в умовах порушення ринкової рівноваги, прояву кризових явищ, недобросовісної конкуренції, дестабілізуючого впливу зовнішніх (по відношенню до регіонального ринку) чинників. Основним завданням регулювання цін на регіональному ринку споживчих товарів є подолання стихійності в ціноутворенні, стабілізація цінової ситуації та підтримка системності у формуванні цін на продукцію тваринництва та рослинництва. Втручання органів управління в процеси ціноутворення передбачало: а) обмеження рівня цін та контроль за ціноутворенням; б) встановлення розмірів торговельних надбавок та введення стимулів в оподаткуванні; в) державна підтримка цін через надання дотацій; г) моніторинг цін та опублікування даних про їхню динаміку.

Використання конкретних механізмів забезпечення цінової стабілізації на регіональному ринку прослідкуємо на прикладі регулювання цін на окремі споживчі товари. Загальні підходи, які використовувалися в практиці цінового регулювання на такі товари упродовж останніх років, характеризувалися переважанням контрольних та обмежувальних заходів. Серед основних інструментів впливу на ціноутворення були:

- встановлення граничних торговельних надбавок на окремі продовольчі товари;
- визначення граничного рівня рентабельності виробництва до витрат;
- обмеження ціни на цукор і м'ясо, реалізованих з державного резерву;
- встановлення граничних роздрібних цін, зокрема на цукор з Держрезерву;
- встановлення рівня мінімальної закупівельної ціни на об'єкти державного цінового регулювання;
- дотування виробництва соціально значущих товарів.

Так, згідно прийнятих нормативних актів з питань цінового регулювання в області, граничні торговельні надбавки до гуртової ціни виробника в 2005-2006рр. встановлено на: продукти дитячого харчування (15%); лікарських засобів і виробів медичного призначення (не вище 35%); м'ясо яловичини, свинини та птиці (15%); борошно, хліб і хлібопродукти, макаронні вироби, крупи (10-15% для міста і 13-18% для села). Для запобігання порушень порядку реалізації м'яса, виділеного з державного резерву для забезпечення стабілізації ситуації на ринку, встановлено розмір граничної торговельної надбавки не вище 10% конкурсної ціни. З метою здійснення контролю за правильністю формування і застосування цін суб'єктами господарювання були введені обмеження рівнів рентабельності стосовно виробників м'яса і м'ясопродукції в розмірі 30% до економічно обґрунтованих витрат без урахування вартості сировини. Для виробництва соціальних видів хліба та хлібопродуктів встановлено 5-тивідсотковий рівень рентабельності. Механізм встановлення граничного рівня роздрібною ціни в розмірі 3,60грн. в 2005-2006рр. був упроваджений на цукор-пісок, який реалізувався з Державного резерву.

Позитивними моментами використання означених регулятивних заходів стала можливість частково контролювати цінову ситуацію на регіональному ринку, впливати на процеси формування та застосування цін на основні продукти харчування і таким чином захистити населення від необґрунтованого зростання цін. Серед негативних наслідків впроваджених заходів є зростання тіньових оборотів підприємств, зниження якості та безпеки продуктів харчування. Зокрема, на ринку хлібопродуктів, який в області визнаний монополізованим, тіньовий сектор є вдвічі більшим, ніж виробництво, яке обліковується. Про це свідчать наступні розрахунки: якщо виходити із встановлених мінімальних норм споживання хліба на особу (згідно Постанови КМУ від 14.04.2000р, №656 на одного працездатного громадянина передбачається 39 кг житнього і 62 кг пшеничного хліба, або разом 101кг), то лише для міського населення області необхідно виробити 51,9 тис. тонн хліба. Реальні обсяги виробництва всіма підприємствами в 2005р. склали 16,4 тис. т, або на 35,5 тис. т менше. Оскільки з інших регіонів хліб в область завозиться в обмеженій кількості, то необліковуваний, а отже, тіньовий сектор ринку хліба, більше ніж в два рази переважає офіційний. Проблеми, які з цього виникають, пов'язані із неможливістю реально оцінити місткість ринку, прослідкувати механізми ціноутворення на таку продукцію, а також контролювати надходження коштів в місцевий бюджет.

Аналогічні ситуації виникали і на ринку цукру. Запровадження граничного рівня роздрібною ціни на нього призвів до зловживань як в гуртовій так і в роздрібній торгівлі, надмірного продажу цукру за

фіксованими цінами. Обсяги продажу цукру за період встановлення граничних цін зросли майже в два рази, що обумовило спекулятивний перепродаж цукру на ринках області.

З метою врегулювання означених проблем та недопущення зростання цін в практиці регулювання цін використовується механізм встановлення заставних (мінімальних) цін на продовольчу сировину (зерно) та сільськогосподарську продукцію (м'ясо, цукор), які визначені як об'єкти цінового регулювання.

Іншою важливою складовою механізму економічного регулювання ринку споживчих товарів в регіоні є узгодження попиту і пропозиції на продовольчому ринку шляхом проведення регіональних закупівель продукції тваринництва та рослинництва, формування продовольчого резерву області, здійснення товарних та фінансових інтервенцій. З цією метою місцевими органами влади розраховуються обсяги регіональних потреб в зерні, цукрі, м'ясопродуктах, визначаються джерела їхнього забезпечення та обсяги фінансування. Закупівля продовольчих ресурсів здійснюється переважно за рахунок коштів місцевого бюджету та коштів зернопереробних та хлібопекарських підприємств. Заохочення закупівель здійснюється шляхом надання державної позики сільськогосподарським виробникам. Такі підходи до формування обласного продовольчого резерву обумовлені необхідністю гарантування продовольчої безпеки регіону, попередження розгортання кризових явищ на продовольчих сегментах ринку, стабілізації цінової ситуації. Використання продовольчих ресурсів дозволяє Аграрному фонду здійснювати товарні та фінансові інтервенції для збалансування організованих сільськогосподарських ринків, які в свою чергу виступають гарантом цінової стабільності на ринку продовольчих товарів.

Підтримка платоспроможного попиту населення реалізується механізмами надання державних преференцій виробникам сільськогосподарської продукції, які забезпечують сировиною переробні підприємства області для виробництва продуктів харчування. Відповідно до Постанови КМУ від 12 травня 1999р № 805 (зі змінами внесеними Постановою КМУ №254 від 04.03.2004р.), механізм державного дотування виробництва продукції тваринництва здійснюється за наступною схемою: переробні підприємства звільняються від сплати податку на додану вартість на реалізовані ними молоко, м'ясо, молочні та м'ясні продукти та мають щомісяця перераховувати суму несплаченого ПДВ за цими продуктами сільськогосподарським виробникам у формі дотацій. Для акумуляції сум дотацій переробне підприємство відкриває спеціальний рахунок у обслуговуючому банку. Сільськогосподарським підприємствам суми дотацій перераховуються у безготівковій формі на окремий рахунок, а особистим селянським господарствам – безпосередньо готівкою з каси переробного підприємства (рис.1).

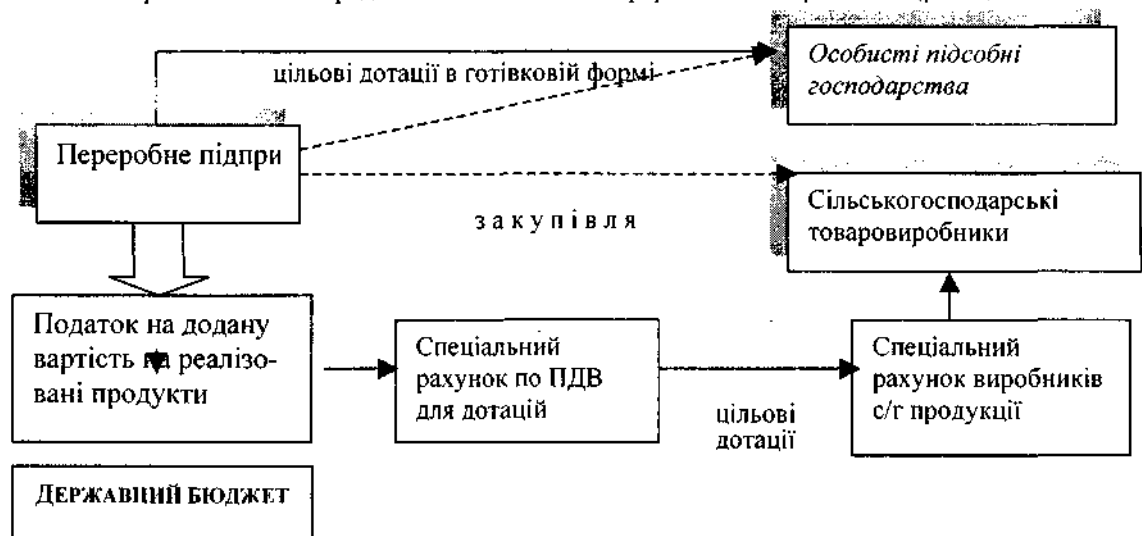

Рис. 1. Схема надання державних цільових дотацій виробникам продукції тваринництва

Примітка: Складено автором на основі Постанови КМУ №254 від 04.03.2004р.

Аналіз порядку нарахування і використання коштів, спрямованих на виплату державних цільових дотацій показує, що закладені в ньому механізми є складними і непрозорими, передбачають низку процедур узгодження щомісячних розрахунків надходжень і використання ПДВ та нарахувань сум дотацій сільськогосподарським товаровиробникам з Управлінням сільського господарства і продовольства, податковою інспекцією та фінансовими органами.

На наш погляд, підтримка товаровиробників має здійснюватися виключно механізмами прямого бюджетного дотування виробництва продукції, що забезпечує прозорість і відкритість системи надання дотацій та відповідає практиці державної підтримки в зарубіжних країнах. Формування такої системи

передбачено Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України”, однак дія відповідної статті перенесена на 2007 рік.

Особливої актуальності для регіону набувають проблеми трансформації механізмів державної підтримки товаровиробника в умовах підготовки України до вступу в СОТ. Ці проблеми обумовлюються вимогами: по-перше, узгодження граничного рівня сукупного виміру внутрішньої підтримки сільського господарства (т.з. “жовтої скриньки”) та реформування системи такої підтримки в рамках заходів “зеленої скриньки”; по-друге, регулювання умов доступу до ринку товарів і послуг, зокрема, цукру; по-третє, гармонізації системи технічного регулювання; по - четверте, змін внутрішньої політики щодо торгівлі товарами в середині країни. Передбачення наслідків від вступу України в СОТ для регіонального ринку слід вибудовувати на аналізі переваг і ризиків для розвитку аграрного комплексу, стану ринку споживчих товарів та рівня життя населення. За нашими оцінками, такими економічними та соціальними наслідками для економіки регіону будуть: часткова лібералізація продовольчих ринків, і, передусім, цукру; втрата частини внутрішнього ринку місцевими виробниками внаслідок низької конкурентноздатності; скорочення робочих місць в сільському господарстві, яке в області складає більше 57%; зниження можливостей реалізації продукції дрібними селянськими (підсобними) господарствами через високу вартість упровадження міжнародних санітарних стандартів на продукцію тваринництва і рослинництва; зниження рівня державної підтримки, що є найбільш гострою проблемою для місцевого товаровиробника. Згідно вимог СОТ передбачається зміна акцентів з бюджетної підтримки товаровиробника до підтримки розвитку інфраструктури ринків та сільської місцевості, розвитку людського фактору, підтримки депресивних територій.

Звідси, вважаємо, що основними завданнями органів управління, які впливають із ризиків вступу в СОТ, і які необхідно розв'язати на регіональному рівні в контексті забезпечення розвитку продовольчого ринку повинні стосуватися, по-перше, стимулювання внутрішнього попиту на продовольчу продукцію і товари; по-друге - підвищення конкурентоспроможності товарів за рахунок поліпшення якості і безпеки споживчих товарів шляхом упровадження міжнародних стандартів якості; по-третє - надання державних субсидій та пільгових кредитів лише для впровадження інновацій у виробництві товарів, удосконалення технологій, розширення асортименту товарів; по-четверте - впровадження принципу прямого отримання кредитів через ринкові фінансові інституції та надання державних гарантій в кредитуванні сільськогосподарських та переробних підприємств.

Література

1. Азарян Е.М. Потребительский рынок: становление и развитие/ НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2002. – 304с.
2. Андрійчук В.Г. Ринок товарів народного споживання: основні напрями і пріоритети формування (внутрішній та зовнішні аспекти). –К.: Укр. Академія зовнішньої торгівлі, 1995.-249с.
3. Лагутін В. Розвиток внутрішнього ринку в Україні: проблеми та перспективи. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2003. - №2.
4. Мазаракі А., Бланк В., Базидевич В., Гуляєва Н., Попов І., Булгакова С., Голошубова Н. Перспективи розвитку внутрішньої торгівлі в Україні: критичний погляд. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2002. - №6. – с.3-29.
5. Павлов В.І. Формування споживчого ринку в регіоні в умовах перехідного періоду // Регіональна економіка. –2000. -№2. –с. 50-65
6. Статистичний щорічник Тернопільської обл. за 2005 рік. – Тернопіль, 2006. – 472с.